

DROBNI TISK KOT OBVEZNI IZVOD V NARODNI IN UNIVERZITETNI KNJIŽNICI¹

Veronika Potočnik

Oddano: 9. 7. 2010 – Sprejeto: 9. 9. 2010

Kratki znanstveni prispevek

UDK 021.84:027.54(497.4Ljubljana)

UDK 025.17:027.54(497.4Ljubljana)

Izveček

V zadnjem desetletju je močno porastla slovenska produkcija vseh vrst knjižničnega gradiva in velik del tega je drobni tisk. V članku predstavimo nekaj definicij drobnega tiska, kako ga opredeljuje *Zakon o obveznem izvodu publikacij* (2006), kakšno gradivo je drobni tisk in zakaj je pomemben del nacionalnega knjižničnega gradiva. Nadalje predstavimo, kako se drobni tisk obravnava v Narodni in univerzitetni knjižnici, pomembne prelomnice v razvoju Zbirke posebnega knjižničnega gradiva, kjer tovrstno gradivo zbirajo, obdelujejo in hranijo, ter predstavimo statistični prikaz dotoka drobnega tiska. Strokovna obdelava zahteva poseben in drugačen pristop, kot ga zahteva ostalo gradivo. Rešitev se je pokazala s tako imenovanimi zbirnimi zapisi.

Ključne besede: drobni tisk, posebno knjižnično gradivo, obvezni izvod, katalogizacija, zbirni zapisi, Narodna in univerzitetna knjižnica

1 *Prispevek je nastal na osnovi specialistične naloge Veronike Potočnik "Drobni tisk v luči Zakona o obveznem izvodu publikacij v Zbirki posebnega knjižničnega gradiva Narodne in univerzitetne knjižnice" pod mentorstvom Tereze Poličnik-Čermelj.*

Short scientific article

UDC 021.84:027.54(497.4Ljubljana)

UDC 025.17:027.54(497.4Ljubljana)

Abstract

The Slovenian production of all categories of library resources has been considerably increased over the last decade and ephemera comprise a large portion of the national output. The article explores some definitions of ephemera especially those given in the 2006 *Legal Deposit Act*, and describes ephemera as a special collection of national importance. The development of this special collection at the National and University Library, Slovenia is discussed and some important milestones are presented. Statistical data to illustrate the acquisitions of ephemera are provided. An innovative approach to cataloguing ephemera - the so called "collection cataloguing" is proposed.

Key words: ephemera, special library collection, legal deposit, cataloguing, National and University Library, Slovenia

1 Uvod

Obvezni izvod se v Sloveniji zbira neprekinjeno že od leta 1807, torej že dobrih dvesto let. »Predpisano je bilo z različnimi uredbami, dekreti in zakoni, ki so bolj ali manj uspešno zagotavljali dotok obveznih izvodov najprej v Avstrijskem cesarstvu, Ilirskih provincah, avstro-ogrskem cesarstvu, Kraljevini Srbov, Hrvatov in Slovencev, Kraljevini Jugoslaviji, SFR Jugoslaviji in ne nazadnje v Republiki Sloveniji« (Kisovec, 2007, str. 1). V celotnem obdobju zbiranja, pa tudi danes se knjižnice sprašujejo, ali naj drobni tisk hranijo v celoti, delno ali sploh ne. Temeljno načelo obveznega izvoda pa je: vsi tiski, ne glede na vsebino, obliko ali velikost, so enako pomembni in potrebno jih je hraniti, ker že s svojim obstojem pričajo o času, v katerem so nastali. »Zato se vrednost zbirk obveznega izvoda ne meri po vrednosti posamičnih del, temveč po kompleksnosti fonda« (Kodrič-Dačić, 2001, str. 6).

V zbirki slovenike zavzemajo drobni tiski prav posebno mesto. »Predpisi o obveznem izvodu so namreč naplavili v javne znanstvene knjižnice gradivo, ki na prvi pogled ni imelo nobene znanstvene vrednosti, vendar je v luči novih funkcij deželnih knjižnic po marčni revoluciji dobilo poseben pomen. Obvezni izvod je postal temeljni mehanizem zbiranja gradiva za čim bolj popolno zbirko gradiva o posamezni kronski deželi, ki naj bi omogočala izdelavo prispevkov o kulturi dežele, njeni kulturni zgodovini, literaturi in izdelavo deželne bibliografije. Zato je treba v tako zbirko brez izjeme vključiti tudi drobni tisk in na videz nepomembne dnevnikarje, saj so le-ti v luči potencialnih prihodnjih raziskovanj imeli poseb-

no vrednost« (Kodrič-Dačić, 2001, str. 150). Zato lahko trdimo, da so drobni tiski pomemben del gradiva vsake knjižnice predvsem kot fond nacionalne kulturne dediščine.

Slika 1: Primer drobnega tiska (foto: M. Štupar)

Na prvi pogled se gradivo morda zdi nepomembno in odvečno, ter da ga potem, ko ga bomo odložili, nihče več nikoli ne bo vzel v roke. Vendar še zdaleč ni tako. Določen jedilni list z začetka prejšnjega stoletja, na primer, je bil ob svojem času izredno aktualen in nekaj povsem samoumevnega, sčasoma pa je bil napisan nov in so prejšnjega zavrgli, ker ni bil več zanimiv. Danes nam ti isti jedilniki veliko povedo o kulinarčnih navadah določenega okolja in sloja ljudi tistega časa, pa tudi o prehranjevalnih navadah nasploh. To pomeni, da s časovnim odmikom informacijska vrednost tovrstnega gradiva lahko narašča, saj je to nemi pričevalec kulturnega, družbenega, socialnega in še kakšnega življenja ljudi in naroda v določenem zgodovinskem obdobju. »Drobni tiski tako opravljajo funkcijo aktualnega obveščanja na praktičnih področjih družbenega, zasebnega in ekonomskega življenja« (Filo, 1973, str. 81). Kadar želimo opredeliti drobn tisk in poiskati nekaj njegovih značilnosti, lahko rečemo, da v sebi velikokrat skriva avtentično realnost razvoja družbe, njene kulture, običajev in navad ljudi ter posameznih socialnih slojev. Za drobn tisk je tudi značilno, da večinoma izhaja priložnostno ter da ga ni mogoče najti na prodajnih policah in kupiti, ker običajno ni vključen v redno distribucijsko mrežo.

V pričujočem prispevku bomo najprej osvetlili mesto drobnega tiska v sistemu obveznega izvoda, sledila bo predstavitev strokovnih dilem obstoječih definicij drobnega tiska pri nas in v tujini. Nadaljevali bomo s prakso obravnavanja drobnega tiska v Zbirki posebnega knjižničnega gradiva pri Narodni in univerzitetni knjižnici (NUK), vključili smo tudi statistično analizo dotoka gradiva v zadnjih dveh desetletjih. Članek zaključujemo s predstavitvijo strokovnih rešitev obdelave drobnega tiska v knjižničnem katalogu NUK oziroma bibliografski-kataložni bazi podatkov v sistemu COBISS.

2 Drobn tisk kot obvezni izvod

»V knjižnici bi verjetno težko našli gradivo, katerega obravnava bi bila bolj odvisna od funkcije same knjižnice« (Filo, 1973, str. 81). Drobnega tiska namreč vse knjižnice ne obravnavajo enako, še manj, ga niti ne zbirajo, ne obdelujejo in ne hranijo sistematično tako kot tiste, ki so to dolžne po *Zakonu o obveznem izvodu publikacij* (2006). Do leta 2006 je to področje urejal *Zakon o obveznem pošiljanju tiskov* (1972), ki je za zavezanca za pošiljanje obveznih izvodov tiskanih publikacij določal tiskarja. Z novim zakonom so zavezanci postali založniki, izdajatelji, distributerji in drugi primerljivi subjekti, ki izdajajo, razširjajo ali objavljajo publikacije, tako da so dostopne javnosti, in so pravne ali fizične osebe s sedežem, podružnico ali prebivališčem v Republiki Sloveniji (9. in 4. člen). V 13. členu pa predpisuje obveznosti depozitarnih organizacij, ki so dolžne sprejemati, zbirati, obdelovati, hraniti in dajati v uporabo za študijske, raziskovalne in podobne namene obvezni izvod v skladu z navedenim zakonom. Zakonsko je

tudi določeno, da morajo biti bibliografski ter drugi formalni in vsebinski podatki o obveznem izvodu dostopni v vzajemnem katalogu slovenskih knjižnic (16. člen) in da so depozitarne organizacije kazensko odgovorne za neupoštevanje in neizvajanje s tem zakonom določenih obveznosti (23. člen).

V Nuku, ki je nacionalna depozitarna ustanova za vse vrste publikacij, izdanih na različnih medijih, pridobivamo veliko večino drobnega tiska prav na osnovi zakonski zakonskih določil. Glede na vrsto in vsebino ga zbiramo v različnih zbirkah: kartografsko in slikovno gradivo v Kartografski in slikovni zbirki, vse v povezavi z glasbenimi vsebinami v Glasbeni zbirki, rokopisno in drugo staro gradivo v Rokopisni zbirki, avidiovizualno gradivo v Zbirki AV gradiva, s področja knjižničarstva v informacijskem centru za bibliotekarstvo in s področja slovenskega tiska zunaj Republike Slovenije v Zbirki tiskov Slovencev zunaj Republike Slovenije. Ves ostali drobni tisk zbiramo, strokovno obdelujemo in hranimo v Zbirki posebnega knjižničnega gradiva (v nadaljevanju Zbirka PKG), kjer tudi beležimo količinsko največje število drobnega tiska v Nuku.

Po definiciji drobnega tiska v *Zakonu o obveznem izvodu publikacij* (2006) bi morali pridobivati ves izdani drobni tisk; ker pa je nekaj izdaj tudi takih, ki ne sodijo med publikacije (embalaža, nalepke, vizitke, garancijski listi, obešanke, reklamni izveski, nalepke, nagradni kuponi, deklaracije, poslovne korespondence, letna poročila za AJ PES, prosojnice ipd.), je bil v pripravi pravilnik o tem, katere drobne tiske bi založniki lahko izločili iz obveznega pošiljanja publikacij. Založniki so namreč menili, da je definicija drobnega tiska, kot je zapisana v zakonu, preširoka. Pravilnik ni bil sprejet, pač pa je bil leta 2009 sprejet *Zakon o dopolnitvah in spremembah Zakona o obveznem izvodu publikacij*, ki podaja v 2. členu podrobnejšo definicijo drobnega tiska. V primeru, da se zavezanci ne znajo odločiti, ali gre za publikacijo ali ne, lahko dobijo pojasnilo v Nuku, ki je po zakonu dolžan podati strokovno mnenje (13. čl).

3 Definicije drobnega tiska

Za boljše razumevanje, kaj drobni tisk je, smo se odločili, da bomo poiskali nekaj opredelitev. Munda (1983, str. 34) v skupino drobnega tiska uvršča »tisk v obsegu do štirih strani (npr. lepaki ali plakati, letaki, trosilni listki, obrazci, potrdila, nalepke, vizitke), lahko pa tudi več strani, če na njih ni strnjene avtorskega besedila (npr. večje tiskovine, prospekti, žepni, beležni, stenski in namizni kalendarji, izkaznice)«. Mundova opredelitev je bila tudi uporabljena v *Zakonu o obveznem izvodu publikacij* leta 2006, in sicer je v 2. čl. navedeno, da je drobni tisk »skupno ime za publikacije v obsegu štirih (na primer razglednice, lepaki ali plakati, letaki, trosilni listki, obrazci, potrdila, nalepke, vizitke) ali več strani, če na njih ni strnjene avtorskega besedila (na primer večje tiskovine, prospekti, žepni,

beležni, stenski in namizni koledarji, izkaznice), pa tudi kataloge, gledališke in druge programe, navodila, vabila in podobno«. Obe navedeni definiciji sta preširoki, saj zajemata tudi tiskovine, ki ne spadajo med publikacije, npr. nalepke, vizitke, obrazci.

Kot smo že omenili v prejšnjem poglavju, je bila kasneje sprejeta popravljena definicija. In sicer *Zakon o dopolnitvah in spremembah zakona o obveznem izvodu publikacij* (2009, 2. čl.) navaja sledečo opredelitev: »Drobni tisk je publikacija, ki obsega največ štiri strani (npr. razglednica, lepak ali plakat, prospekt, zgibanka, letak ipd.), ali publikacija, ki ima več strani, a je brez strnjene besedila (npr. koledarji, katalogi, gledališki ali drugi programi ipd.)«. Definicija je kratka in jedrnata, vendar kljub vsemu še vedno obstaja dvom, ali npr. učni pripomoček, turistična brošura ipd. spadajo med drobni tisk ali ne.

Naslednji dve definiciji poudarita vsebino in vrednost drobnega tiska. Filo (1973, str. 81) navaja, da »z izrazom 'drobni tiski' označujemo namreč raznovrstno gradivo, ki opravlja funkcijo aktualnega obveščanja v praktičnih področjih družbenega, privatnega in ekonomskega življenja, npr. letake, plakate, vabila, prospekte, kataloge ipd. V širšem smislu vključujemo še ves efemereren tisk, ki nastaja iz potreb političnega in kulturnega življenja ter služi propagandi in informaciji.« Hrvaške smernice za izbor drobnega tiska pa navajajo, da v oznako efemera vključujemo tiste publikacije, ki imajo manj kot 5 strani. Dodajajo, da »takšni materiali oblikujejo dokumentarne zapise o vidikih družbenega življenja, običajev in popularne kulture, ki jih potrebujejo raziskovalci, ker jim običajni viri v knjižnicah ne zadostujejo, drobni tiski pa nesporno obogatijo vedenje in izoblikujejo sliko preteklosti.« (Smjernice, 1991, str. 23)

Torej drugo ime za drobni tisk, ki ga pogosto zasledimo in ga poznajo predvsem v tujini, je izraz efemera (ang. ephemera). Izraz je grškega izvora in pomeni stvari dnevnega pomena, stvari, ki ne trajajo več kot en dan, enodnevnicno zelo kratkotrajnega življenja (Ephemera, 2007). V bibliotekarski stroki je efemerno gradivo manj pomembno gradivo s kratkotrajno vrednostjo (Kanič et al., 2009, str. 85). V to skupino se poleg drobnega tiska uvršča tudi različno rokopisno gradivo, kot so pisma, različna korespondenca, nadalje cigaretna škatlice, trgovski reklamni oglasi, borzni certifikati, igralne karte, označevalci strani v knjigi, raznovrstni drobni predmeti, notni listi in podobno. Primer knjižne efemere je na primer tudi *ex libris*, kadar nosi avtorjev podpis in ni nalepljen ali odtisnjen v knjigi. V svetu je kar nekaj ne-profitnih organizacij in združenj tako imenovanih efemeristov, katerih namen je zbirati, ohranjati in vzpodbujati zanimanje za tovrstno gradivo².

2 Npr. »The Ephemera Society of America« (<http://www.ephemerasyet.org/>), ki je bila ustanovljena leta 1980 in ki promovira institucionalne in zasebne zbirke efemere; delujejo kot povezovalna nit med zbiratelji, zbirkami in institucijami, organizirajo seminarje, razstave ipd. ter izdajajo različne publikacije.

Izraz *drobni tisk* bi se lahko navezoval na pojem sive literature. Izraz *siva literatura* se uporablja za publikacije, ki niso dosegljive na knjižnem trgu. Publikacijam ni dodeljena ISBN številka, bibliografije je ne zajemajo, navadno izidejo v nizkih nakladah. Ker se ne razširjajo preko ustaljenih knjigotrških kanalov in so izven sistema bibliografske kontrole, jih knjižnice zbirajo in predstavljajo težje³. Siva literatura ima značilnosti efemerne gradiva, velik pomen pa ima zlasti v znanstvenem komuniciranju (Schöpfel in Farace, 2009). V to skupino polpubliciranega gradiva, ki je običajno namenjeno ožji ciljni skupini, vključujemo npr. raziskovalna in razvojna poročila, revizije, delovna poročila, raziskave, patente, vladne in nevladne publikacije, tehnične normative, tržne raziskave ipd. Kljub temu da lahko trdimo, da spada drobni tisk med sivo literaturo, bi bila definicija pod pojmom sive literature preširoka, zato lahko rečemo, da je drobni tisk del sive literature.

Na podlagi pregledanih definicij zaključujemo, da strokovnjaki v veliki meri ločujejo drobni tisk od efemerne gradiva, čeprav primerjava kaže, da gre za isti tip gradiva. Enotni so si, da je to gradivo, ki opravlja funkcijo aktualnega obveščanja in ki omogoča edinstveni pogled na družbo v določenem časovnem obdobju. Ugotavljamo, da bi tudi bibliotekarska stroka v Sloveniji potrebovala širšo opredelitev, zato predlagamo definicijo drobnega tiska, ki bi se lahko glasila:

Drobni tisk zajema publikacije v obliki zgibank, razglednic, plakatov, letakov, brošur, vabil, prospektov, katalogov razstav, programov konferenc, festivalov, učnih pripomočkov (npr. periodni sistemi) ipd. Drobni tisk je brez strnjene avtorskega besedila (npr. koledarji). Publikacije so predvsem reklamnega in informativnega značaja v obliki drobnega tiska z umetniško vrednostjo (slike, razni plakati in fotografije) ali brez umetniške vrednosti (katalogi izdelkov ipd.).

4 Drobni tisk v Nukovi Zbirki posebnega knjižničnega gradiva

4.1 Opis zbirke in opredelitev gradiva

Drobnemu tisku so v Nuku že od nekdaj posvečali pozornost, zato je bila struktura gradiva v Zbirki PKG večkrat spreminjana in zbirka tudi večkrat reorganizirana. Po katalogu društvenih spisov je najstarejše gradivo v zbirki dokument iz leta 1835 *Statut Kleinkinder – Beroahraustalt*. Vendar je bila zbirka posebnega gradi-

3 Naj omenimo tudi to, da žal nacionalnega centra za sivo literaturo v Sloveniji nimamo in tako lahko marsikatero publikacijo, ki je pomembna za našo kulturo in gospodarstvo, tudi izgubimo.

va, v kateri je bilo poleg drugega gradiva največ drobnih tiskov, prvič omenjena šele v letnem poročilu o delu za leto 1978 (Poročilo, 1979). Zato lahko sklepamo, da je to tudi leto ustanovitve posebne organizacijske enote, ki so jo imenovali Zbirka PKG. V poročilu iz leta 1978 beremo tudi, da je tega leta zbirka prejela 9788 kosov raznih tiskov iz slovenskih tiskarn, 9212 kosov iz ostalih republik in 302 kosa iz tujine, skupaj torej 19.302 kosov (Poročilo, 1979). V letu 1979 pa so prejeli že 20.808 kosov gradiva, ki ne pride v poštev za redno obdelavo (vozne rede, kataloge, telefonske imenike, drobne tiske ipd. (Poročilo, 1980). Dotok gradiva se je nato vsako leto povečeval in tako je bil obseg fonda zbirke leta 1984 povečan že na 31.981 kosov (Poročilo, 1985).

Po osamosvojitvi Slovenije je bil dotok obveznega izvoda iz republik bivše Jugoslavije ukinjen in iz poročil je razviden očiten upad dotoka gradiv. V letu 1991 je zbirka prevzela kar 10.994 kosov gradiva, leta 1992 pa le še 7442 kosov gradiva, od tega iz akcesije 511, iz bibliografije 4350, iz Časopisnega oddelka NUK 1856, iz enote za dopolnjevanje knjižničnega gradiva 675 kosov (Poročilo, 1992; Poročilo, 1993). Zanimivo je tudi, da v letu 1992 ni posebej omenjen obseg drobnega tiska, zato lahko sklepamo, da številka prevzetega gradiva zajema tudi posamezne številke serijskih publikacij in publikacije mednarodnih organizacij.

Ker je drobn tisk specifično gradivo tako glede oblike, zvrsti, vsebine in načina nastanka kot tudi glede ciljnih uporabnikov in njegove uporabnosti, je v praksi uvrščanje gradiva v zbirko razmeroma težavno. Danes se v Zbirki PKG zbira, strokovno obdeluje in hrani drobn tisk in nekatere tipe sive literature. Zato termin »posebno knjižnično gradivo« zajema širšo opredelitev drobnega tiska, ki je pogojen zlasti z razvojem organizacijske strukture Nuka. V zbirko vključujemo sledeče vrste gradiva:

- Katalogi (sejmov, razstav, festivalov, založb, mode, podjetij in izdelkov ipd.). Katalogi niso šteti, so enkratnega značaja in nimajo umetniške vrednosti.
- Programi (konferenc, simpozijev, festivalov, prireditvev, razstav, založb, gledališč ipd.). Programi niso šteti, vsebujejo lahko tudi vabilo.
- Učni pripomočki (preglednice, učne slike, periodni sistemi, slovnice bliskovito ipd.).
- Koledarji (rokovniki, namizni, stenski ipd.). Koledarji nimajo umetniške vrednosti. Po navadi prikazujejo tematsko vezano vsebino – kraj, področje, floristika ipd. Navadnih koledarjev brez strnjene besedila ne zbiramo.
- Reklamno gradivo (navodila za uporabo, kulinarika, politične stranke, opisi krajev, opisi izdelkov ipd.). Propagandno gradivo, ki ni šteto, nima umetniške vrednosti in je v obliki drobnih tiskov.
- Informativno gradivo (fakultet, srednjih šol, vrtcev, turistični prospekti, prireditve, koncerti, društva, športni tiski, vozni redi, telefonski imeniki, statuti ipd.).

4.2 Statistika dotoka drobnega tiska v NUK (1991–2009)

Za predstavitev dotoka posebnega knjižničnega gradiva oziroma drobnega tiska v NUK v letih od 1991 do 2009 smo uporabili podatke iz letnih poročil o delu Nuka (glej Poročila 1992, 1995–2003; Letna 2006–2008, Poslovna 2009–2010) in internih letnih poročil Zbirke PKG (glej Interni poročili 1993 in 1994).

Fond drobnega tiska v Nuku je zelo obsežen, v letu 2009 je predstavljal kar 21 % od vseh 2.598.763 enot celotnega knjižničnega fonda Nuka (Poslovno, 2010). Čeprav sodijo v drobni tisk tudi plakati in razglednice, v letnih delovnih poročilih Nuka niso zajete v skupnem številu dotoka drobnega tiska v kosih, ker so bile zajete v samostojnih rubrikah *Plakati*, *Razglednice* in *Drugo gradivo*. Iz Preglednice 1 je razvidno, da dotok drobnega tiska niha, vendar pa njegovega povečanja ali zmanjšanja ni mogoče predvidevati.

Preglednica 1: Stanje fonda drobnega tiska v Nuku od leta 1991 do 2009⁴ (št. kosov)

Leto	Drobni tisk
1991	499.741
1992	506.858
1993	512.462
1994	516.971
1995	522.438
1996	525.514
1997	528.855
1998	530.942
1999	534.918
2000	540.999
2001	544.126
2002	546.979
2003	/
2004	/
2005	556.616
2006	559.421
2007	566.545
2008	570.722
2009	575.074

Največ drobnega tiska dobi zbirka iz obveznega izvoda, njegov dotok se je z leti močno spreminjal (Preglednica 2). Drobni tisk je v primerjavi z dotokom drugega gradiva iz naslova obveznega izvoda tudi najštevilčnejši. Zavezcanci pošiljajo

4 Za leto 2003 in 2004 ni podatkov.

v NUK štiri izvode, 2 izvoda za NUK in 2 za UKM. Danes je drobn tisk, ki ga pridobivamo z nakupom, postavljen v Glavnem skladišču na Turjaški ulici 1. Gradivo kupujemo predvsem v Trubarjevem antikvariatu. Nekaj drobnega tiska pridobivamo tudi z zamenami, predvsem je to tisk zamejskih Slovencev v Italiji in Avstriji in tudi drugih Slovencev po svetu. Dotok z zamenjavami se je po letu 1991 zmanjšal in ga prav tako kot dotok obveznega izvoda ne moremo predvideti.

Preglednica 2: Dotok gradiva v Zbirko PKG (št. kosov)⁵

Leto	Obvezni izvod	Nakup	Zamena	Dar	Skupaj
1991	4256	3	270	507	5036
1992	/	/	/	/	7117
1993	/	/	/	/	5604
1994	3314	6	101	673	4094
1995	5467	/	/	/	5467
1996	3076	0	0	0	3076
1997	3250	0	91	0	3341
1998	3976	0	0	0	3976
1999	5966	0	0	330	6296
2000	6004	0	5	289	6298
2001	5374	10	0	360	5744
2002	8284	1	16	259	8560
2003	/	/	/	/	/
2004	/	/	/	/	/
2005	3288	983	30	25	4326
2006	3040	8	47	22	3117
2007	6634	5	90	395	7124
2008	4155	16	4	2	4177
2009	4214	134	2	2	4352

4.3 Bibliografska obdelava drobnega tiska

Zaradi posebnosti drobnega tiska in velikega dotoka zahteva strokovna obdelava tovrstnega gradiva drugačen pristop, kot ga zahteva ostalo gradivo, ki ga zbira in hrani NUK. V Zbirki PKG problem rešujemo s tako imenovanimi zbirnimi zapisi, to je z vsebinsko zaokroženimi zapisi, v katerih je lahko vključenih tudi več deset ali več sto posameznih enot. »Zbirni zapisi so namreč primerni za gradivo, ki bibliografsko sicer ni povezano, ga pa družijo skupni element. To je lahko posameznik, ustanova, dogajanje, proces ali obdobje, vsebina, jezik, žanr ipd.

⁵ Za leta 1992, 1993, 2003 in 2004 ni podatkov.

Zbirni zapisi združujejo gradivo, ki ga uporabniki praviloma nikoli ne iščejo po naslovu ali celo po avtorju, ampak vedno tematsko« (Kalčič, 1997, str. 1). Pri zbirnih zapisih je zato vsebinska obdelava ključnega pomena. Biti mora natančna in zajeti mora čim več kosov, ki smo jih zbrali v en zbirni zapis. Z vsebinsko obdelavo namreč povemo, kakšna je vsebina gradiva. Še bolj podrobno in natančno opredelimo vsebino z UDK vrstilcem in opombami, s katerimi še dodatno opišemo gradivo v bibliografskem zapisu. To je zahtevno in natančno delo, ker publikacije ne ustrezajo standardom, ki so obvezni za tiskane publikacije, poleg tega pa lahko neko skupino zbiramo tudi kakšno leto ali dve, preden je pripravljena na obdelavo.

V priročniku COMARC/B (1993), ki podaja navodila za izdelavo bibliografskih zapisov v COMARC formatu za bibliografsko-kataložno bazo podatkov v COBISS sistemu, zasledimo, da lahko uporabimo za en naslov zbirnega zapisa le eno inventarno številko. V Nuku smo se skupaj s koordinatorko lokacijskih podatkov odločili, da dobi en naslov zbirnega zapisa inventarno številko za vsako leto posebej. Tak način nam olajša izdelavo vsakoletne statistike, obenem pa pove, koliko kosov gradiva smo prejeli v tekočem letu, ker se popišejo v podpolju 996i za vsako leto posebej. V popisu zaloge torej polja 996 vsako leto ponovimo in dodamo novo signaturo po principu tekočih števil.

Značnica je pri zbirnih zapisih v večini primerov stvarna. Korporativna značnica je, kadar združimo v en zapis poročila, statute in podobno gradivo, ki govori o delovanju ene in iste korporacije, lahko pa je tudi avtorska, če bi imeli gradivo, ki govori o enem avtorju ali v primeru, da bi združili dela enega avtorja v en zapis, kar pa je manj verjetno. Stvarni naslov v zbirnih zapisih damo vedno v oglati oklepaj, saj ga kreiramo sami. S podnaslovom lahko še dodatno opišemo, za kakšno vrsto gradiva gre. Zbirne zapise kreiramo v vnosni maski »Z«, ki je v formatu COMARC/B namenjeno opisom zbirk. Tvorimo krajši bibliografski zapis, ki na kratko opisuje in identificira zbrano gradivo pod enim naslovom zbirnega zapisa. Poudariti moramo, da zbirni zapisi niso namenjeni prevzemanju iz vzajemne bibliografske-kataložne baze COBIB, saj je razvrščanje gradiva v zbirne zapise izrazito individualno delo posamezne knjižnice, ki to počne glede na svojo organiziranost, funkcijo in vlogo v družbenem okolju ter glede na ciljne uporabnike.

Pri razvrščanju drobnega tiska v posamezne skupine potrebujejo katalogizatorji veliko fizičnega prostora, saj je treba gradivo postaviti na odlagalne površine tako, da sta omogočena preglednost ter sprotno dopolnjevanje skupin s prihajajočimi izvodi drobnega tiska. Preden je neka skupina gradiva vsebinsko ali kako drugače pripravljena za obdelavo v zbirnem zapisu, lahko mine tudi leto dni, zato se v zadnjem letu raje odločamo za zbiranje drobnega tiska v okviru imena založnika ali izdajatelja, torej tako kot gradivo prihaja. Seveda pa moramo biti pri razvrščanju in obdelavi tovrstnega gradiva fleksibilni, saj je postavljanje končnih, absolutnih navodil nesmiselno in nesprejemljivo.

V nadaljevanju predstavljamo študijo primerov razvrstitve drobnega tiska v Nuku za bibliografsko obdelavo v zbirnem zapisu. Pri vsakem primeru smo spremljali dotok gradiva in ga zbirali v skupine približno leto dni. Predstavili pa bomo tudi primer obdelave za posamično publikacijo. V Nuku drobni tisk obdelamo posamično takrat, kadar ima naveden CIP zapis in izrazit naslov ter kolofon z osnovnimi podatki o publikaciji, in vedno tudi takrat, ko vsebuje veliko pomembnega besedila, saj ga bo uporabnik tako lažje našel.

V prvem primeru (Preglednica 3) predstavljamo zbirni zapis, v katerem smo popisali prejeto informativno gradivo zamejskih Slovencev iz Italije. Prva dilema je bila, ali bi vse zamejske Slovence predstavili skupaj ali bi jih razdelili po državah. Odločili smo se za slednje. V polju 200a smo kreirali stvarni naslov *Zamejski Slovenci v Italiji*, ki smo ga s dodatkom k naslovu *informativno gradivo* v podpolju 200e podrobneje označili. Z opombo v polju 300a smo še natančneje opisali, kaj zapis vsebuje oziroma katero gradivo lahko uporabnik dobi. Opombo bomo po potrebah dopolnili.

Preglednica 3: COBISS ID=237731072 (maska Z) – zbirni zapis

Polje	Indikator	Podpolja
001		an - nov zapis ba - tekstovno gradivo, tiskano cc - zbirni zapis d0 - ni hierarhičnega odnosa 7ba - latinica
100		bg - publikacija, ki izhaja več kot eno leto c1985 d9999 ek - odrasli, zahtevno (neleposlovje) hslv - slovenski lba - latinica
101	[2]	aslv - slovenski aita - italijanski
102		aita - Italija
200	[1]	a[Zamejski Slovenci v Italiji einformativno gradivo]
210		aTrst cZveza slovenskih kulturnih društev [etc.] d1985-
215		a<41> enot
300		aBesedilo v slov. in it.
300		aVsebuje informativno gradivo o zamejskih Slovencih v Italiji, o kulturnem dogajanju, turistične zgibanke
610		ainformativno gradivo apesniški večeri azamejski Slovenci aItalija aKras aTrst akulturne prireditve aturizem avodnjaki ateran aumetnostna obrt arazstave aizleti ašport adrobni tiski abrošure azgibanke
675		a323.15(450.36=163.6) c323.15(=163.6) - Slovenci, narodne manjšine vUDCMRF 2006

V drugem primeru (Preglednica 4) smo dobili gradivo Cankarjevega doma, vse kataloge, programe, vabila itd. Izbira stvarnega naslova zbirnega zapisa je lažja kot v prejšnjem primeru, saj gre tu za različen drobni tisk enega založnika in izdajatelja, zato smo se odločili za naslov *Cankarjev dom* (200a), z dodatkom k naslovu *informativno gradivo* (200e). Naslov in dodatek k naslovu smo dali v oglati oklepaj, saj smo naslov tvorili sami. Založnik (210e) je Cankarjev dom, zadnjo

leto izida (210d) smo pustili odprto (lahko bi jo dali tudi v koničasti oklepaj), saj gradivo še vedno prihaja. Ker se število enot še vedno dopolnjuje, smo jih prav tako zapisali v koničasti oklepaj.

Preglednica 4: COBISS ID= 226761216 (maska Z) – zbirni zapis

Polje	Indikator	Podpolja
001		an - nov zapis ba - tekstovno gradivo, tiskano cc - zbirni zapis d0 - ni hierarhičnega odnosa 7ba - latinica
100		bg - publikacija, ki izhaja več kot eno leto c1991 d9999 ek - odrasli, zahtevno (neleposlovje) hslv - slovenski lba - latinica
101	[0]	aslv - slovenski
102		asvn - Slovenija
200	[1]	a[Cankarjev dom eInformativno gradivo]
210		aLjubljana cCankarjev dom d1991-
215		a<284> enot
300		aVsebuje kataloge, programe, vabila
601	[2]	aCankarjev dom cLjubljana xDelovanje 2NUK
610		aprireditve asejmi aprogrami akatalogi avabila aliterarni dogodki afilmi akulturnovzgojni programi akulturne prireditve arazstave adrobni tiski azgibanke
675		a7.079(083.97) c061 - Organizacije in druge oblike sodelovanja. Korporacije vUDCMRF 2006

V primeru, predstavljenem v Preglednici 5, gre za zgibanko v obliki drobnega tiska. Na zadnji strani ima kolofon z vsemi potrebnimi podatki za formalno obdelavo. Pri fizičnem opisu gradiva vedno napišemo, da gre za zgibanko (1 zgibanka); v okroglem oklepaju navedemo število strani, če strani niso označene, jih navedemo v oglatem oklepaju. Če bi to gradivo vključili v zbirni zapis pod imenom založbe Millennium, ga uporabnik, ki bi iskal naslov Slovamapa, ne bi našel. Zato se v takšnih primerih (prepoznaven naslov, kolofon), vedno odločamo za posamični zapis.

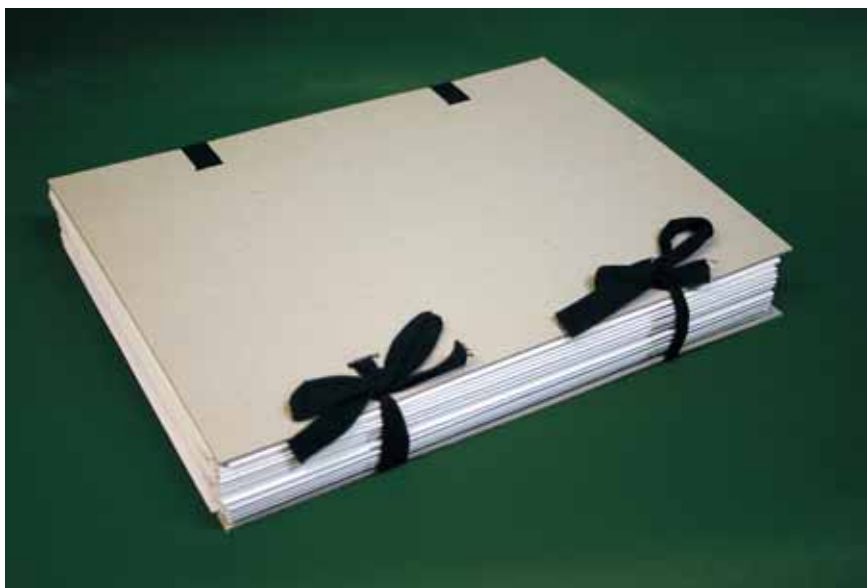
Preglednica 5: COBISS zapis ID=112236544 (maska M) – primer posamičnega zapisa za drobni tisk

Polje	Indikator	Podpolja
001		ac – popravljen zapis ba – tekstovno gradivo, tiskano cm – monografska publikacija d0 – ni hierarhičnega odnosa 7ba - latinica
010		a961-90810-6-4
021		asvn - Slovenija b200105497
100		c2001 hslv - slovenski ea - otroški, splošno lba - latinica
101	[0]	aslv - slovenski
102		asvn - Slovenija
105		bv - priročnik ay - publikacija ni ilustrirana

Polje	Indikator	Podpolja
200	[1]	aSlovamapa ezbir jezikovnih, slovničnih in pravopisnih napotkov za višje razrede osnovnih šol f[avtorica Milena Kožuh]
210		aLjubljana cMillennium d2001 eLjubljana gHren
215		a1 zgibanka ([4] str.) d32 cm
300		aAvtorica navedena v kolofonu
606	[1]	aSlovenščina wPriročniki 2NUK
610		aknjige za mladino
675		a811.163.6 c811.163.6 - Slovenščina b8 s81 vUDCMRF 2006
700	[1]	3561507 aKožuh bMilena 4070 - avtor

4.4 Hranjenje gradiva

Gradivo hranimo v mapah, različnih dimenzij, ki jih v ta namen izdelajo v Nukovi knjigovезnici (Slike 2–4). V navadne mape za hrambo dajemo gradivo s posamičnih zapisov, torej en kos gradiva. V mape s posebej dodanimi (rumenimi) stranskimi ščitnimi zavihki oziroma ovoji, ki ščitijo, da gradivo ne pade ven iz mape, dajemo več kosov gradiva, in so obdelani v zbirnem zapisu. Drobní tiski so v skladišču postavljeni v pokončnem položaju in jih moramo zaščititi. Arhivske izvode hranimo v dislociranem skladišču (Leskoškova ulica 12).

Slika 2: Prikaz gradiva v mapi brez ščitnih zavihkov (foto: M. Štupar)

Slika 3: Prikaz gradiva v odprti mapi s stranskimi ščitnimi zavihki (foto: M. Štupar)

Slika 4: Prikaz gradiva v zaprti mapi s stranskimi ščitnimi ovitki (foto: M. Štupar)

4.5 Izposoja in dostopnost gradiva

Gradivo ni v prostem pristopu in izposoja gradiva na dom ni mogoča. Gradivo si uporabniki prezenčno izposodijo v zbirki. Uporabniki posamezno gradivo ali mapo zbirnega zapisa naročijo, gradivo pa lahko pregledujejo v zbirki ali v veliki čitalnici. Omogočene so tudi storitve kopiranja, skeniranja ali fotografiranja v Nukovem Repro centru.

Uporabniki iščejo gradivo po lokalni bibliografski-kataložni bazi podatkov v COBISS/OPAC, ki omogoča več načinov iskanja (osnovni, izbirni in zahtevni) in po različnih kategorijah podatkov. Zaradi narave gradiva in bibliografske obdelave uporabnikom nudimo dodatno svetovanje in pomoč. Iz zelo enostavne analize informacijskih zahtevkov ugotavljamo, da uporabniki najpogosteje uporabljajo zbirko za študijske in raziskovalne namene, občasno iščejo tudi gradivo za razstave, filmsko produkcijo, različne pravne poravnave (npr. avtorske pravice) in drugo. Informacijske poizvedbe so vsebinsko zelo različne, uporabniki pogosto poizvedujejo po dejavnosti posameznih korporacij (npr. podjetjih.) Za ilustracijo navajamo le nekaj primerov informacijskih poizvedb, ki smo jih zabeležili v prvi polovici leta 2010:

- meni (jedilni list) ob slavnostni otvoritvi hotela Union,
- poročilo o delu Zveze za tujski promet v Sloveniji,
- glasila podjetij v Zasavju,
- glasila društev,
- zgodovina direktnega marketinga v Sloveniji (oglaševanje ipd.),
- gradiva podjetja Radenska,
- zloženke tovarne Kolinska,
- vse v zvezi z zamejskimi Slovenci v Italiji,
- cenike določenega podjetja (predvsem stare),
- stare telefonske številke,
- reklamno gradivo trgovine Centromerkur,
- volitve 1990 itd.

5 Zaključek

Ugotovili smo, da je drobni tisk posebno knjižnično gradivo, ki v knjižnicah potrebuje zahtevnejše strokovno delo. Ker gre za polpublicirano gradivo, ki je težko dostopno, se večkrat pojavlja vprašanje, ali naj drobni tisk posamezna knjižnica obdeluje in hrani ali ne. Tako je odločitev, kako obravnavati drobni tisk,

prepuščena posamezni knjižnici. Knjižnice se odločijo, kateri drobn tisk bodo vključile v svoj fond in na kakšen način ga bodo obdelale ter ponudile naprej uporabnikom.

Drugače pa obravnavamo drobn tisk v Nuku. *Zakon o obveznem pošiljanju tiskov* iz leta 1972 je za zavezanca določil tiskarje, ki so – ali pa tudi niso – pošiljali vse, kar so natisnili, tudi tiste publikacije, ki so jih tiskali za tuje naročnike. *Zakon o obveznem izvodu publikacij* iz leta 2006 in kasnejših dopolnitev v letu 2009 sicer dilemo glede prepoznavanja drobnega tiska delno odpravlja, saj natančno določa, kaj sodi v obvezni izvod, kdo je zavezanec in katere knjižnice so določene za zbiranje, obdelavo, hrambo in dajanje tovrstnega gradiva v uporabo. Že sedaj opažamo manjši dotok dnevnih reklam in tujih katalogov izdelkov, ki so bili tiskani v slovenskih tiskarnah, povečan pa je dotok tiskov na enem listu, najrazličnejših informativnih zgibank in podobnega. Vendar je s tem zakonom NUK dobil nov izziv, saj ga prvič obvezuje, da poleg pridobivanja gradiva to tudi strokovno obdeluje, tj. vključi v vzajemno bibliografsko-kataložno bazo podatkov COBIB. Na podlagi strokovnih mnenj in analizah potreb smo drobn tisk začeli redno razvrščati in obdelovati v obliki zbirnih zapisov, ki so se v tem primeru in razmerah izkazali za najboljšo rešitev. Ker je odločitev o tem, katero gradivo je primerno za obdelavo z zbirnimi zapisi, odvisna od tipa posamezne knjižnice in količine gradiva, s katerim razpolaga, smo ugotovili, da prevzemanje bibliografskih zapisov na vzajemni ravni ni priporočljiva.

Seveda se lahko vprašamo, v čem je smisel zbiranja drobnega tiska. Težko je danes vrednotiti vrednost posameznega drobnega tiska, saj ne vemo, kakšne potrebe bodo v prihodnosti. Informacije z letaka, ki ga dobimo danes v nabiralniku, bodo zastarele pojutrišnjem in kot tak ne predstavlja nobene vrednosti, čez 50 let pa bo ravno letak lahko pokazatelj objektivnega pogleda na družbeno dogajanje. Namreč »vsak bibliotekar, ki resno jemlje svoje delo, se mora zavedati, kakšno veliko škodo povzroča znanosti, če zanemarja 'malo literaturo' in številne publikacije, ki niso dosegljive v knjigarnah. Razlikovanje med glavnimi in sekundarnimi temami ima lahko katastrofalne posledice.« (Minde-Ponet, 1920 cv: Jakac Bizjak, 1988, str. 65)

Problematika obdelave drobnega tiska vsekakor še ni zaključena, nasprotno, z njo smo odprli možnosti nadaljnega raziskovanja področja celotne sive literature. Šele posamezni načini strokovne obdelave in dobre prakse v naši in tudi v drugih knjižnicah bodo pokazali, ali smo na pravi poti pri upravljanju z drobnim tiskom.

Viri podatkov

1. *Interno poročilo od delu Zbirke PKG v letu 1992.* (1993). Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica.
2. *Interno poročilo od delu Zbirke PKG v letu 1993.* (1994). Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica.
3. *Letno poročilo 2005.* (2006). Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica. Pridobljeno 14. 9. 2007 s spletne strani: <http://enuka/PorocilaProgrami/FinancniNacrt/Kratko%20porocilo%20o%20delu%20NUK%20v%20letu%202005.pdf>
4. *Letno poročilo 2006.* (2007). Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica. Pridobljeno 14. 9. 2007 s spletne strani: http://www.nuk.uni-lj.si/dokumenti/2008/porociloNUK2006_vsebinsko_objava.pdf
5. *Letno poročilo 2007.* (2008). Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica. Pridobljeno 14. 9. 2007 s spletne strani: http://www.nuk.uni-lj.si/dokumenti/pdf/letno_2007.pdf
6. *Poročilo o delu v letu 1978.* (1979). Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica.
7. *Poročilo o delu v letu 1978.* (1980). Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica.
8. *Poročilo o delu v letu 1984.* (1985). Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica.
9. *Poročilo o delu v letu 1991.* (1992). Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica.
10. *Poročilo o delu 1994.* (1995). Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica.
11. *Poročilo o delu 1995.* (1996). Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica.
12. *Poročilo o delu 1996.* (1997). Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica.
13. *Poročilo o delu 1997.* (1998). Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica.
14. *Poročilo o delu 1998.* (1999). Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica.
15. *Poročilo o delu 1999.* (2000). Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica.
16. *Poročilo o delu 2000.* (2001). Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica.
17. *Poročilo o delu 2001.* (2002). Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica.
18. *Poročilo o delu 2002.* (2003). Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica. Pridobljeno 14. 9. 2007 s spletne strani: <http://www.nuk.uni-lj.si/nuk1.asp?id=153138368>
19. *Poslovno poročilo 2008.* (2009). Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica. Pridobljeno 10. 9. 2010 s spletne strani: http://www.nuk.uni-lj.si/dokumenti/2009/letno_2008.pdf

20. *Poslovno poročilo 2009*. (2010). Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica. Pridobljeno 10. 9. 2010 s spletne strani: http://www.nuk.uni-lj.si/dokumenti/2010/letno_porocilo_NUK_2009.pdf

Navedeni viri

1. *COMARC/B Format: priročnik za uporabnike*. (1993). Maribor: IZUM.
2. Ephemera. (2007). Wikipedia, the free encyclopedia. Pridobljeno 14. 9. 2007 s spletne strani: <http://en.wikipedia.org/wiki/Ephemera>
3. Filo, B. (1973). Drobni tiski v visokošolski in študijski knjižnici v Mariboru. *Knjižnica*, 17 (1–4), 81–90.
4. Jakac-Bizjak, V. (1988). Nekonvencionalno gradivo kot problem in izziv za nacionalne knjižnice. V S. Bahor (Ur.), *Zapisi znanja v informacijski dobi* (str. 65–80). Ljubljana: NUK in ZBDS.
5. Kalčič, D. (1997). Zbirni zapisi. *Knjižničarskih novice*, 7 (12), priloga 1–19.
6. Kanič, I., Leder, Z., Ujčič, M., Vilar, P. in Vodeb, G. (2009). Bibliotekarski terminološki slovar. *Knjižnica*, 53 (3–4), 1–374.
7. Kisovec, D. (2007). *200 let zbiranja obveznega izvoda na Slovenskem*. Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica.
8. Kodrič-Dačić, E. (2001). *Oblikovanje izhodišč za izgradnjo fondov v javnih (znanstvenih) knjižnicah na Slovenskem*. Doktorska disertacija. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
9. Munda, J. (1983). *Knjiga*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
10. Schöpfel, J. in Farace, D. J. (2009). Grey literature. V *Encyclopedia of Library and Information Sciences* (3rd ed.) (str. 2029–2039). London: Taylor & Francis.
11. *Smjernice za odabir sitnog tiska*. (1991). Zagreb: Nacionalna i sveučilišna biblioteka.
12. Zakon o obveznem izvodu publikacij. (2006). *Uradni list RS*, št. 69.
13. Zakon o obveznem pošiljanju tiskov. (1972). *Uradni list SRS*, št. 55.
14. Zakon o spremembah in dopolnitvah Zakona o obveznem izvodu publikacij. (2009). *Uradni list RS*, št. 86.

Veronika Potočnik, bibliotekarka specialistka, je zaposlena v Zbirki posebnega knjižničnega gradiva v Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani.

Naslov: Turjaška 1, 1000 Ljubljana

Naslov elektronske pošte: veronika.potocnik@nuk.uni-lj.si